

Hikmet Yurdu, Yıl: 8, C: 8, Sayı: 15, Ocak – Haziran, 2015/1, ss. 121 - 143

Kur'ân Kıssalarında Peygamberlerin “Öfke”si

Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre Gördük

Balikesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Ana Bilim Dalı

yunusemre.gorduk@gmail.com / yegorduk@balikesir.edu.tr

Özet

Öfke duygusu, bütün insanlarda bulunan en tabii duygulardan biridir. İnananları için bir rehber olan Kur'ân-ı Kerîm'de bu duyguya çeşitli açılardan yer verilmiştir. Bunlardan biri de, elçi olarak gönderilen peygamberlerin, bu görevleri esnasında oluşan olumsuz durumlara karşı öfkelenmeleridir. Kur'ân'da dört peygamberin kendi kavimlerine duydukları öfke anlatılır. Bunlar Hz. Nûh, Hz. Lût, Hz. Yûnus ve Hz. Mûsa'dır. Bu makalenin amacı, söz konusu peygamberlerin Kur'ân kıssalarında bize bildirilen bu öfke duygularını, sebep ve sonuçları açısından incelemek, bu vesileyle bize verdiği mesajları tespit etmeye çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Öfke, Duygu, Peygamber, Kıssa, Kur'ân-ı Kerim

Abstract

The Anger of the Prophets in the Stories of the Holy Qur'an

Emotion of the anger is one of the most natural human emotions. This emotion is given place by the Holy Qur'an, a guide to the believers, various points of views. One of them is getting angry of the prophets who are sent as a messenger against the negative situations in which during their duties. The anger of four prophets who are Noah, Lot, Jonah and Moses about their societies is described in the Holy Qur'an. The aim of this article is to examine the prophets' emotions of the anger which are explain to believers in the Holy Qur'an in terms of cause and effect, in addition to determine the messages of the stories to believers.

Keywords: Anger, Emotion, Prophet, Story, Holy Qur'an

Giriş

Kur'ân müminlere öğüt verirken, “أحسن القصص (kıssaların en güzeli)”¹ diye tarif edilen Hz. Yûsuf (a.s.)'ın macerası gibi, birçok peygamberin başından geçen hadiselerden bahseder. Şüphesiz ki bu kıssalar, maziden haber vermek veya dünya tarihini aydınlatmaktan ziyade müminlere birer ibret levhası olmak ve kendi zamanlarına göre dersler çıkarmalarını sağlamak için zikredilmiştir. Bahis mevzuu kıssalarda, peygamberlerin olağanüstü hallerine ve Allah'ın izniyle gösterdikleri mucizelere dikkat çekildiği gibi; beşeriyet muktezası olan hallerinden de söz edilmiştir. Bunlardan biri de “öfke” duygusudur.

¹ Yûsuf, 12/3.

Peygamberler insanların içinden seçilen elçilerdir. Her insan gibi onların da şahsiyetleri, mizaçları, tarzları, sîret ve sûretleri farklı olmuştur. Onlar da tıpkı bizim gibi yemiş, içmiş, evlenmiş, hüzünlenmiş, üşümüş, hastalanmış ve yeri geldiğinde öfkelenmiştir. Kur'ân kıssalarında öfkesi tasvir edilen peygamberlerin durumu, öfke (gadab) duygusu ve bu duygunun kontrolü açısından müminler için önemli birer örnektir. Nitekim müminler bütün fiil ve davranışlarını Kur'ân eksenli bir temele oturtmak durumundadır.

Bu makalede, günlük hayatımızın bir parçası olan "öfke" duygusu Kur'ân kıssalarında yer alan peygamberler açısından ele alınmıştır. Kur'ân'da Hz. Nûh, Hz. Lût, Hz. Yûnus ve Hz. Mûsa'nın, tebliğ görevleri esnasında inkârcı kavimlerine duydukları öfkeden bahsedilmektedir. Söz konusu peygamberlerin öfkelenmesine sebep olan durumları sırasıyla incelemeye önce öfke duygusunun tanımına ve Kur'ân'da "öfke" anlamı ifade eden kavramlara yer verilecektir.

Modern Psikolojide ve Klasik Kaynaklarda "Öfke"nin Tanımı

Engellenme, incinme veya gözdağı karşısında gösterilen kızgınlık, hışım, hiddet, gazap, dargınlık ve saldırganlık tepkisi gibi mânaları ifade eden öfkenin² hem ahlâk kitaplarında hem de psikoloji literatüründe birçok tarifi yapılmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir:

Öfke, insanın hayatını sürdürebilmesi ve onu dış tehlikelerden koruyabilmesi için fıtratına konulmuş bir kuvvettir.³ İnsanda ve bütün canlılarda doğuştan var olan tabii bir heyecan halidir. Duygusal ve oldukça şiddetli bir tepkidir. İrade dışı bitkisel reflekslerle birden meydana gelir.⁴ Öfke, canlının veya insanın, varlığını koruma eğiliminden kaynaklanan saldırgan tabiatlı bir heyecandır. Bireyin, dengesini korumaya yönelik güçlü olma çabasıdır.⁵ Kimilerine göre öfke, başkalarına söz geçirme çabasının tipik bir örneği olan heyecandır.⁶ Güdüleri içeren engellemeler, zarar görme, aşığılanma

² Bkz. **Türkçe Sözlük**, T.D.K., II, 1717-1718; Namık Çankı, **Büyük Felsefe Lugatı**, İstanbul 1954, I, 388; Orhan Hançerlioğlu, **Ruhbilim Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988, s. 270; C. T. Morgan, **Psikolojiye Giriş**, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları, Ankara 1980, s. 231; Hüseyin Yeğin, "Öfke Duygusu ve Dini Açıdan Başedebilme Yolları", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Yıl: 2010, C. 10, S. 2., s. 237.

³ Ömer Nasuhi Bilmen, **Ahlâk Dersleri**, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1966, s. 151; Amine Muhammed Nâsir, **İbnu'l-Cevziyye Arahu'l-Kelamiyye Ve'l-Ahlâkiyye**, Daru'ş-Şurûk, Kahire 1987, s. 261.

⁴ Osman Pazarlı, **İslamda Ahlâk**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1980, s. 282.

⁵ Abdurrahman Kasapoğlu, **Kur'ân Psikoloji Atlası-II**, Kendini Bilmek Yayınları, Malatya 2012, s. 416-417.

⁶ Alfred Adler, **İnsan Tabiatını Tanıma**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1994, s. 421.

ve başka kimselerde gözlenen saldırganlığın taklit edilmesi öfkenin nedenleri arasında sayılabilir.⁷

İnsandaki öfke duygusu bazen kişinin kendine ait karakter özelliklerinden ve davranışlarından kaynaklanır. Nitekim bazı insanlar hassas, çabuk kızabilen, kabiliyetli, mütecaviz ve maceracıdır. İstirap çeken ancak yakınmayan öfkeli insan tipi, kötülüğe karşı sert, metin, iradeli ve inatçıdır.⁸ Kendini üstün görme, kendini beğenme, hırs gösterme, şöhret düşkünü olma, başkalarını kıskanma gibi davranışlar da öfkeye sebep olan bazı faktörlerdir.⁹

Kişiyeye yapılan haksızlık, saygısızlık, aşırı şaka, alay, aşırı tenkit, kişinin dini ve ahlâki değerlerine yapılan sözlü veya fiili saldırı gibi unsurlar kişinin öfkelenmesine sebep olabilir. Ayrıca kişinin sadece kendine değil başkalarına veya sevdiği kişilere yapılan olumsuz tutum ve davranışlar da kişinin öfke duygusunun harekete geçmesine neden olabilir. Bu etkenler kişinin o andaki ruh hali, içinde bulunduğu duygu, düşünce ve ortama göre de değişebilmektedir.¹⁰ Reddedilmek, fakirlik, acı, kronik hastalıklar, uykusuzluk, yorgunluk, tükenmişlik, kişiler arası çatışmalar, maddi veya manevî kayıplar, özel yaşam ve yakın çevreyle ilgili problemler de öfkeye neden olan unsurlar arasındadır.¹¹

Bu durumda öfke hissinin son derece geniş bir alana sahip olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu duygu, "can sıkıntısı"ndan "gazab"a kadar, basit bir gücenme ve küskünlükten aşırı bir öfke taşkınlığına kadar çeşitli dereceler gösterebilmektedir. Farklı derecelerdeki bu öfke halleri, heyecanı doğuran nedenlerin yapısına, kişinin içgüdü kapasitesine, üst ben ve sahip olunan değerlere bağlı olup olmamasına göre oluşur. Öfkelenen kimsenin mizaç olarak sinirli ve kavgacı oluşu da, öfke tepkisinin şekli üzerinde belirleyici bir etkidir.¹²

Aslında öfkeyi de içine alan daha geniş bir kavram olduğu anlaşılan "kuvve-i gadabiye"yi İmam Gazâlî şöyle tarif eder: Gadabın yeri kalptir ve bu duygu kalpteki kanın galeyanyla ortaya çıkar. Böylece meydana gelen kuvvet öncelikle zarar ve eziyet verici şeyleri önlemeye çalışır, şâyet tehlike gerçekleşmişse bu sefer onun çaresine bak-

⁷ Morgan, *Psikolojiye Giriş*, s. 231.

⁸ Hayrani Altıntaş, *İnsan Ve Psikoloji*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 220.

⁹ Yeğın, "Öfke Duygusu ve Dini Açıdan Başedebilme Yolları", s. 237.

¹⁰ Adler, *İnsan Tabiatını Tanıma*, s. 424.

¹¹ Kasapoğlu, *Kur'ân Psikoloji Atlası-II*, s. 418.

¹² Kasapoğlu, *Kur'ân Psikoloji Atlası-II*, s. 419.

maya veya karşılık verip intikam almaya yönelir. Bu kuvvenin yokluğu veya zafiyeti hamiyetsizliğe sebep olur ki mezmûmdur. Akıl ve din dışı yanlış fiillere götüreceğinden dolayı aşırısı da zararlı ve mezmûm sayılmıştır. Vasat derecesi ise sahabîlerden bahsedilen "أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ"¹³ âyetinin vurguladığı "şecaat"tir. Nitekim onlar kendi aralarında merhametli, kâfirlere karşı ise yani gerektiği zaman şiddetli olabilmektedir.¹⁴ Dolayısıyla "kuvve-i gadabiye"nin denge durumunda ortaya çıkan "şecaat", ihtiyaç halinde şiddet ve tehlikelere karşı koymak hususunda yılmadan yürümek, yeri geldiğinde ölümü bile küçümseyip korkmamaktır.¹⁵

Netice itibariyle öfkenin, faydalı birtakım maksatlara da hizmet edebildiği anlaşılmaktadır. Hayatımızı, kurduğumuz dünyayı muhafaza edebilmemiz için yapıcı öfkeye ihtiyacımız vardır. Örneğin bu duygu olmadan, düşmana karşı can, mal, ırz ve vatan savunması yapmak mümkün değildir. Öfke, korkunun yerini almak suretiyle bireyi zor ve tehlikeli durumlara hazırlayıcı bir rol oynayabilir. Bazen de bireyin, içinde bulunduğu atalet ve kararsızlığı bu duygunun motive edici gücüyle yenebildiği görülmektedir. Bu meyanda zikrettiğimiz örnekleri çoğaltmak mümkündür.¹⁶

Kur'ân da "Öfke" Duygusunu İfade Eden Bazı Kelimeler

Gadab:

İntikam kasdıyla kalpteki kanın hareketlenmesi olarak tarif edilen¹⁷ ve Kur'ân'da, "öfke"yi ifade etmek üzere en çok kullanılan "غضب-gadab"¹⁸ kavramı rızanın zıddıdır.¹⁹ "غضب-gadab" olumlu ve olumsuz olarak ikiye ayrılmış; hak ve din namına ortaya çıkan kısmı olumlu, hakka tecavüz eden kısmı ise olumsuz sayılmıştır.²⁰ "غضب" kökünden

¹³ Fetih, 48/29: "...kâfirlere karşı şiddetli kendi aralarında ise merhametlidirler..."

¹⁴ Bkz. İmam Gazâlî, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**, Dâru'l-Marife, Beyrut, tsz., III, 167 vd.

¹⁵ Bilmen, **Ahlâk Dersleri**, s. 15, 162; Subhi Mahmesani, **ed-Deaimü'l-Hulkiyye li'l-Kavanini's-Şer'iyye**, Daru'l-İlm, Beyrut 1979, s. 223-224.

¹⁶ Ayrıntı için bkz. Kasapoğlu, **Kur'ân Psikoloji Atlası-II**, s. 425-426, 430-432.

¹⁷ İbn Manzûr Muhammed b. Mükrim b. Ali Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn el-Ensârî er-Ruveyfaî el-İfrîkî, **Lisânu'l-Arab**, Dâru's-Sadîr, Beyrut 1992, I, 648-649; Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzak el-Hüseynî Ebû'l-Feyz Murtazâ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-Arûs**, Dâru'l-Hidâye, tsz., III, 485.

¹⁸ Bu kökten (غضب) türeyen kelimeler için bkz.: Fatıha, 1/7; Bakara, 2/61, 90; Âl-i İmran, 3/112; Nisa, 4/93; Mâide, 5/60; A'râf, 7/71, 150, 152, 154; Enfal, 8/16; Nahl, 16/106; Tâ-Hâ, 20/81, 86; Enbiya, 21/87; Nûr, 24/9; Şûra, 42/16, 37; Fetih, 48/6; Mücadile, 58/14; Mümtahine, 60/13.

¹⁹ Bkz. Zeynüddîn er-Râzî Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebû Bekir el-Hanefî, **Muhtârü's-Sıhah**, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1999, s. 227; İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, I, 648-649; Mecdüddin Ebû Tâhir Muhammed b. Yakub el-Firuzabadi, **el-Kamûsu'l-Muhît**, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2005, s. 120; Zebîdî, **Tâcu'l-Arûs**, III, 485.

²⁰ İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, I, 649; ez-Zebîdî, **Tâcu'l-Arûs**, III, 485.

türetilen kelimeler Kur'ân da fiil olarak "عَضِبَ", mastar seklinde "عَضَبَ", ismi fail halinde "مُعَاضِبٌ", sıfat durumunda "عَضْبَانٌ" gibi farklı formlarda yer almaktadır.²¹ "Allah'ın gada-bı" O'nun, isyanı kabul etmemesi ve isyankâr olanları cezalandırması diye tarif edilmiştir.²² "عَضِبَ" fiilinin maklub hali olan "بَغَضَ" fiili de aynı şekilde şiddetli öfkeyi ifade etmektedir.²³ Yine bu kökten türeyen "البَغْضَاءُ" kelimesinin de farklı âyetlerde yer aldığı görülmektedir.²⁴

Gayz:

"Gayz – عَيْظٌ" öfkeyi ifade eden bir diğer kavramdır. Aynı kökten müştak değişik şekilleriyle on ayrı âyette zikredilmiştir.²⁵ Allah'ın kendi öfkesini Kur'ânda "عَيْظٌ" kelimesi ile ifade etmediği görülmektedir. Bu kökten türeyen kelimeler kâfirlerin, münâfıkların, Firavun'un ve Cehennem'in öfkelerini ifade sadedinde zikredilmiştir. Ayrıca müminlerden bahsederken olumlu anlamda "وَالْكَاطِمِينَ الْعَيْظُ"²⁶, "وَيَذْهَبُ عَيْظُ قُلُوبِهِمْ"²⁷ şeklinde kullanılmıştır. "عَيْظٌ" gadaplanmanın çok daha şiddetlisi ve heyecanlısıdır. Gadap, gücü yeten ve kudreti olanların, gayz ise acizlerin öfke halidir. Bu nedenle gadap açıkça ortaya çıkar "gayz" ise gizlidir.²⁸

Suht:

Müştakki olan kelimeler Kur'ân-ı Kerîm'in dört yerinde geçen²⁹ "سَخَطٌ", razı ve hoşnut olmanın tersini ifade etmektedir. Aynı zamanda kerih görmek, gadab ve buğzetmek anlamındadır.³⁰ Kur'ân-ı Kerîm'in üç yerinde Allah'ın öfkesini ve hışmını anlatan bu söz,³¹ bir yerde de münafıkların kızgınlığını ifade etmek için kullanılmıştır.³²

²¹ Bkz. Fatiha, 1/7; Bakara, 2/61; Âl-i İmrân, 3/112; Nisâ, 4/93; Maide, 5/60; A'râf, 7/71, 150, 152, 154; Enfal, 8/16; Nahl, 16/106; Tâ-Hâ, 20/81, 86; Enbiya, 21/87; Nûr, 24/9; Şûra, 42/16, 37; Fetih, 48/6; Mücâdile, 58/14; Mümtahine, 60/13.

²² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I, 649; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, III, 485.

²³ Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî el-Basrî, *Kitabu'l-Ayn*, Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut tsz., IV, 369;

²⁴ Âl-i İmran, 3/118; Mâide, 5/14, 64, 91; Mümtahine, 60/4.

²⁵ Âl-i İmrân, 3/119, 134; Tevbe, 9/15, 120; Hacc, 22/15; Furkan, 25/12; Şuarâ, 26/55; Ahzab, 33/25; Fetih, 48/29; Mülk, 67/8.

²⁶ Âl-i İmran, 3/134: "...gayzlarını yutanlar..."

²⁷ Tevbe, 9/15: "Ve (Allah) onların kalplerindeki gayzı gidersin..."

²⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VII, 450; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XX, 248;

²⁹ Âl-i İmran, 3/162; Mâide, 5/80; Tevbe, 9/58; Muhammed, 47/28.

³⁰ Halil b. Ahmed, *el-Ayn*, IV, 192-193; Zeynüddîn er-Râzî, *Muhtârü's-Sıhah*, s. 144; Firuzabadi, *el-Kamûsu'l-Muhît*, s. 669; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VII, 312-313; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XIX, 340.

³¹ Âl-i İmrân, 3/162; Mâide, 5/86; Muhammed, 47/28.

³² Tevbe, 9/58.

Makt:

Kur'ân'da Allah'ın gazabı, öfkesi anlamında kullanılan "مَفْتٌ"³³ kelimesi, "kabîh bir işe karşı duyulan öfke ve buğzetmenin en şiddetlisi" şeklinde tarif edilmiştir.³⁴

Esef:

"أَسْفٌ" kavramının bazı hallerde öfkeyi bazı hallerde hüznü;³⁵ hüznü ve gadapta mübalağayı³⁶ veya şiddetli hüznü ifade ettiği³⁷ belirtilmiştir. Kur'ân'da "أَسْفًا"³⁸ ve "أَسْفًا"³⁹ şeklinde ayrıca "bizi öfkelendirdiler" anlamında⁴⁰ "أَسْفُونَا" fiil kipiyle geçtiği görülmektedir.⁴¹

"Esef", kanın intikam arzusuyla hareketlenmesi olarak tarif edilmiştir. Bu heyecan, karşıdaki daha zayıf olduğu zaman genişleyip gadab haline, daha güçlü olduğu zaman ise azalır hüznü döner.⁴² Dolayısıyla bir insan, hoşuna gitmeyen şey kendisinden düşük mertebede birinden geldiğinde gadablanır, kendisinden yüksek mertebede birinden geldiğinde ise hüznülenir.⁴³ İbn Abbas'ın hüznü ve gadap hakkında: "Çıkış yerleri aynı lafızları farklıdır. Güç yetirebildiğin biriyle nizâ ettiğin zaman ortaya gayz ve gadap, güç yetiremediğin biri ile nizâ ettiğin zaman ise ortaya hüznü ve keder çıkar" dediği de bize ulaşan rivâyetler arasındadır.⁴⁴

Kılâ:

Duhâ Suresi'nin "مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ" âyetinde⁴⁵ "darılma" anlamında kullanılan "kılâ – قَلَىٰ" masdarı da genel olarak öfkeyi ifade eden kelimelerden biridir. Yaygın kullanımı, şiddetli buğzetti, hoşlanmadı, kerâhetin nihâyet sınırı ile kerih gördü, terk etti,

³³ Bkz. Fâtır, 35/39; Mü'min, 40/10; Saff, 61/3.

³⁴ Halil b. Ahmed, *el-Ayn*, V, 112; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 90; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, V, 95.

³⁵ Halil b. Ahmed, *el-Ayn*, VII, 311.

³⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IX, 5.

³⁷ Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XXIII, 14.

³⁸ A'râf, 7/150; Tâ-Hâ, 20/86.

³⁹ Kehf, 18/6; Yûsuf, 12/84

⁴⁰ Halil b. Ahmed, *el-Ayn*, VII, 311; İbn Kuteybe Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî, *Garîbu'l-Kur'ân*, y.y., tsz., s. 149; Ebû Cafer Muhammed İbn Cerîr et-Tâberî, *Câmiu'l-Beyân Fî Te'vîli'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2000, XIII, 121; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IX, 5.

⁴¹ Zuhurf, 43/55.

⁴² Râgıb el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât Fî Garîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kalem/Dâru's-Şâmiye, Beyrut, 1992, s. 75; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XXIII, 14.

⁴³ Halil b. Ahmed, *el-Ayn*, VII, 311; İmam Fahrüddîn er-Râzî Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Hüseyin et-Teymî, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1998, XV, 371.

⁴⁴ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 75; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XXIII, 14.

⁴⁵ Duhâ, 93/3: "Rabbîn seni bırakmadı ve sana darılmadı."

hicret ile terk etti gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁶ Kalpten ve ciğerden gelen derin bir buğz ve nefrettir.⁴⁷ Şuarâ Suresi'ndeki "قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْفَالِينَ"⁴⁸ âyetinde geçen "فَالِينَ" kelimesi "yürekten öfkelenenler" manasındadır ve "قلَى" kökünden türetilmiş ism-u failin cem'î mecrûr halidir.

Kur'ân'da Doğrudan Veya Dolaylı Olarak Öfkesi Anlatılan Peygamberler

a- Hz. Nûh (a.s.)'un Öfkesi

Hz. Nûh⁴⁹, "Vedd", "Süva", "Yeğus", "Yeûk" ve "Nesr"⁵⁰ diye anılan putlara tapan kavmini, başlarına gelecek azaptan korkutmak ve bir olan Allah'a davet etmek üzere peygamber olarak gönderilmişti.⁵¹ Kavminin ileri gelenleri, Allah'a ibadet etmedikleri takdirde başlarına gelecek azabı haber veren Hz. Nûh'un dalâlette olduğunu iddia ediyor, o ise onlara Allah'tan vahiy aldığını ve kurtuluşa ermeleri için tebliğde bulunduğunu ifade ediyordu.⁵² Öte yandan Hz. Nûh'un kendilerine karşı bir üstünlüğünün olmadığını, aksine yalancı olduğunu iddia ediyor gerekçe olarak da kavmin en aşağı tabakasından hariç kimsenin ona tabi olmadığını ileri sürüyorlardı. Buna karşılık Hz. Nûh, Allah katından kendisine rahmet verildiğini, apaçık delille geldiğini, zorlayıcı olmadığını, yaptığı tebliğin karşılığı olarak onlardan bir mal veya ücret istemediğini, kendi mükâfatının Allah katından olacağını, onların aşağı tabaka saydığı ehl-i imanı yanından kovamayacağını, kendilerinin câhil bir topluluk olduğunu söylüyordu.⁵³ Bunu yaparken de onlara net bir şekilde Allah'ın hazinelerinin yanında olmadığını, gaybı bilmediğini ve melek değil insan olduğunu ifade ediyordu.⁵⁴ Hz. Nûh onlara her zaman: "Ben ancak

⁴⁶ Halil b. Ahmed, *el-Ayn*, V, 215; Zeynüddîn er-Râzî, *Muhtârü's-Sıhah*, s. 260; Fîrûzâbâdî, *Kâmusu'l-Muhît*, s. 1326; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XV, 198; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XXXIX, 342.

⁴⁷ Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Hâfızuddîn en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut 1998, II, 578.

⁴⁸ Şuarâ, 26/168: "Ben sizin amelinize şiddetle, yürekten öfkelenenlerdenim."

⁴⁹ Hz. Nûh'un ismi Kur'ân-ı Kerîm'in yirmi yedi farklı suresinde kırk iki defa zikredilmiştir: Âl-i İmran, 3/33; Nisa, 4/163; En'âm, 6/84; A'raf, 7/59, 69; Tevbe, 9/70; Yûnus, 10/71; Hûd, 11/25, 32, 36, 42, 45, 46, 48, 89; İbrahim, 14/9; İsrâ, 17/3, 17; Meryem, 19/58; Enbiya, 21/76; Hacc, 22/42; Mü'minûn, 23/23; Furkan, 25/37; Şuarâ, 26/105, 106, 116; Ahzâb, 33/7; Sâffat, 37/75, 79; Sâd, 38/12; Mü'min, 40/5, 31; Şûra, 42/13; Kaf, 50/12; Zâriyât, 51/46; Necm, 53/52; Kamer, 54/9; Hadîd, 57/26; Tahrîm, 66/10; Nûh, 71/1, 21, 26.

⁵⁰ Nûh, 71/23.

⁵¹ A'raf, 7/59; Hûd, 11/25-26; Nûh, 71/1-2.

⁵² Bkz. A'raf, 7/59-63; Hûd, 11/25-26.

⁵³ Bkz. Hûd, 11/27-29.

⁵⁴ Bkz. Hûd, 11/31.

(gelecek olan tehlikelerden sizi) apaçık bir uyarıcıyım"⁵⁵ diyor, onlar ise buna değişik tehditlerle karşılık veriyorlardı.⁵⁶

Kavminin Hz. Nûh'a, tehdit edip durduğu şeyi getirmesini söyleyerek meydan okuduğu⁵⁷ onun ise bu meydan okuyuşa karşı Rabbine güvenip dayandığı ve sarsılmadan görevine devam ettiği anlaşılmaktadır.⁵⁸ Hz. Nûh "Onu dilerse ancak Allah getirir ve siz Allah'ı bundan aciz bırakabilecek değilsiniz"⁵⁹ sözleriyle bunu getirecek merciin kendisi olmadığını ifade etmiştir. Bu sözlerinden, onun büyük bir sabır timsali olduğu ve pervasızca ortaya konan meydan okumaya karşı hemen reaksiyon göstermeyerek kendi görevini yapmaya devam ettiği ve sonucu Allah'a havale ettiği anlaşılmaktadır.

Kavmi, onun tebliğini hem dinlemek istemiyor hem de şiddet ve baskı ile cevap veriyordu. Hz. Nûh "Allah'tan başka İlah yoktur! Ben Allah'ın kulu ve resulüyüm!" dedikçe, onlar işitmek için elbiselerini başları üzerine çeker, kulaklarını da tıkarlardı.⁶⁰ Kavminin onu defalarca bayılana kadar dövdüğü, onun ise kendine gelince yine onlar için "Ya Rabbi Kavmimi bağışla onlar bilmiyorlar" diyerek dua ettiği nakledilmektedir.⁶¹ Hz. Nûh ve kavmi arasındaki bu mücadele tam dokuz yüz elli sene sürmüştür.⁶²

Bu süre zarfında kavminin yaptıklarına sabreden ve "Rabb'im, beni yalanlamalarına karşı bana yardım et!"⁶³; "Rabb'im ben yenik düştüm, yardım et!"⁶⁴ diyerek kendisini yalanlayan kavmine⁶⁵ karşı sadece Rabb'inden yardım isteyen Hz. Nûh, bu çetin mücadele sonunda "Rabb'im yeryüzünde dönüp dolaşan bir tek kâfiri dahi bırakma" diyerek onlara beddua etmiştir.⁶⁶ Bedduanın ardından, "Eğer bırakacak

⁵⁵ Şuarâ, 26/115.

⁵⁶ Nûh (a.s)'ın kavmi ile macerasının ayrıntıları için bkz. A'raf, 7/59-69; Yûnus, 10/71-73; Hûd, 11/25-48; Mü'minun, 23/23-30; Şuarâ, 26/105-121; Sâffat, 37/75-82; Kamer 54/9-15; Nûh 71/1-28.

⁵⁷ Bkz. Hûd: 11/32.

⁵⁸ Bkz. Yûnus: 10/71-72

⁵⁹ Bkz. Hûd: 11/32-34.

⁶⁰ Bkz. Nûh, 71/7.

⁶¹ Tâberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 643; İbnü'l-Esîr Mecdüddin Ebû's-Suâdât el-Mubarek eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Tarih*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut 1997, I, 63.

⁶² Ankebût, 29/14.

⁶³ Mü'minun, 23/ 26.

⁶⁴ Kamer, 54/10.

⁶⁵ Bkz. A'raf, 7/64; Yûnus, 10/73; Şuara, 26/117; Kamer, 54/ 9.

⁶⁶ Nûh, 71/26: "رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا" âyette geçen "دَيَّار" kelimesi ya "ev" anlamındaki "دار" kelimesinden veya "dönüp dolaşmak" manasında "دَوَّر" kökünden türemiştir. Bu kelime birinci ihtimale göre, "evi menzil tutan", "evde sakin olan", "yurt tutan", "konaklayan"; ikincisi ihtimale göre "seyr ve devreden", "gezip dolaşan", "hareketli", "canlı" demek olacaktır. Kimileri ilk ihtimali tercih etmiştir. Çünkü tu-

olursan senin kullarını saptırır, ancak fâcir ve kâfirleri doğururlar”⁶⁷ diyerek onların bu küfürden asla vazgeçmeyeceklerini ifade eden Hz. Nûh’un bu konudaki kesin bilgisinin, “Nûh’a vahyolundu ki: Kavminden daha önce inanmış olanlardan başka kimse iman etmeyecek! O halde onların yaptıklarından dolayı üzülmeye”⁶⁸ âyetiyle vahye dayandığı anlaşılmaktadır.⁶⁹

Kur’ân’da Hz. Nûh’un ilticası anlatılırken, onun öfkelenmesine dair açık bir ifade kullanılmamıştır fakat kavminin ıslah olmayacağını anladığı zaman sarfettiği “Rabb’im! Yeryüzü’nde dönüp dolaşan hiçbir kâfiri bırakma”⁷⁰ şeklindeki kahır duasından son derece öfkelenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim söz konusu kâfirler topluluğuna kendi oğlu da dâhildir ve Allah’ın kahırının hepsinin helâki sonucunu doğuracaktır. Kavminin çeşitli saldırılarına hedef olmasına rağmen sabırla mukabele eden, onlara psikolojik veya fiziksel şiddet içerikli hiçbir mukabelede bulunmayan Hz. Nûh, yapılacak bir şey kalmadığını anlayınca bu yola başvurmak durumunda kalmıştır. Küfür ve zorbalıktan vazgeçmeyen bu kavim, onun kahır duasından sonra helâk edilmiştir.⁷¹ Hz. Nûh’un söz konusu öfkesine bazı müfessirlerin vurgu yaptığı görülmektedir.

Örneğin Cemâlüddin el-Kâsımî Enfâl Sûresi 33. ayeti⁷² tefsir ederken el-Kâşânî’nin bu noktaya yaptığı vurguyu nakleder: Azap, gadabın şiddetlisidir ve onun belirtisidir. Bir kavmin başına gelen azap, onların günah ve isyanı sebebiyle ancak Allah’ın veya peygamber’in gadabından kaynaklanır. Hz. Peygamber ise, Allah’ın “ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ ”⁷³ ayetinde buyurduğu üzere rahmet suretindeydi. Bunun içindir ki dışını kırdıkları zaman kavmine “ اللهم اهد قومي فإنهم لا يعلمون ”⁷⁴ diyerek dua etmiş Hz. Nûh gibi öfkelenmemiştir.⁷⁵

fanda sadece insanlar helâk olmuş, cinler ve şeytanlar bundan salim kalmıştır. Bkz. Hasan Basri Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, Risale Yayınları, İstanbul 1993, III, 341.

⁶⁷ Nûh, 71/27: “إِنَّكَ إِن تَذَرَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا”

⁶⁸ Hûd, 11/36: “وَأَوْحِي إِلَى نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ”

⁶⁹ Bkz. Ebû’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî el-Basrî el-Bağdâdî, **en-Nûket ve’l-Uyûn**, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut tsz., VI, 105.

⁷⁰ Nûh, 71/26.

⁷¹ Bkz. Hûd, 11/42-46.

⁷² Enfâl, 8/33: “ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ” : *Oysaki sen aralarında olduğun müddetçe Allah onlara azap edecek değildir. Onlar istiğfar ederken de Allah onlara azap edici değildir.*”

⁷³ Enbiyâ, 21/107: “Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”

⁷⁴ “Allah’ım kavmime hidayet eyle, onlar bilmiyorlar.”

⁷⁵ Bkz. Muhammed Cemâlüddin b. Muhammed Saîd b. Kâsım el-Kâsımî, **Mehâsinü’t-Te’vîl**, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1997, V, 285.

Hız. Peygamber'in, kavmine hiçbir durumda beddua etmemiş olması ve onun hakkında nâzil olan "Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik"⁷⁶ ayeti şüphesiz ki Hz. Nûh'un rahmet olarak gönderilmediği veya sabırsız olduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim Hz. Nûh'un da kavmi tarafından defalarca baygınlık geçirene kadar dövüldüğünü ama bu durumu yine de "Ya Rabbi Kavmimi bağışla onlar bilmiyorlar" duasıyla sabır ve sebat içinde göğüslediğini üstte nakletmiştik. Dolayısıyla Hz. Nûh'un bin yıla yakın süren tebliğ görevinin sonunda ortaya çıkan beddua ve öfkesinin sabırsızlıktan ve acelecilikten kaynaklanmadığı anlaşılmaktadır.

Mâverdî'nin bu paralelde Hz. Nûh'un yaptığı bedduanın iki sebebini zikretmesi mânidardır. Bunların ilki, kavminin asla imana gelmeyeceğine dair aldığı vahiydir.⁷⁷ Diğeri ise bardağı taşıran son damla kabilinden bir hadisedir, şöyle ki: Bir defasında kavminden bir adam küçük çocuğunu omuzuna almış yürürken Hz. Nûh'a rastlamış ve çocuğa "ondan sakın yoksa seni dalâlete götürür" demişti. Bunun üzerine çocuk yere inmek istemiş, babası onu yere indirince de Hz. Nûh'u taşıyarak onun başını yarmıştı. İşte o zaman Hz. Nûh öfkelenerek kavmi aleyhine beddua etti.⁷⁸

b- Hz. Lût (a.s.)'un Öfkesi

Hız. Lût,⁷⁹ Hz. İbrahim'in kardeşi Harran'ın oğluydu⁸⁰ ve amcası Hz. İbrahim'e ilk iman eden kişiydi.⁸¹ Hz. Lût sonradan Sedum ve Amure bölgesine yerleşmişti.⁸² Bu bölgenin ahalisi yolları kesmeye, kendi bölgelerinden geçen erkek yolculara sataşmaya, onlarla alay etmeye dahası güç yetirebildiklerinin ırzına geçmeye başladılar. Hatta bu çirkin fiili kendi aralarında ve açıktan açığa yapmaktan da utanmazlardı.⁸³ Onlardan bazıları zorla ırzına geçtikleri kişiyi döver, sonra da "sana yaptığım bu işe karşılık ücretimi ver!" diye dava eder, hâkimleri de bu işi yapanı haklı çıkaracak hükümler verirdi.⁸⁴

⁷⁶ Enbiyâ, 21/107.

⁷⁷ Bkz. Hûd, 11/36.

⁷⁸ Mâverdî, **en-Nüket ve'l-Uyûn**, VI, 105

⁷⁹ Hz. Lût'un ismi Kur'ân-ı Kerim'in on dört farklı suresinde yirmi yedi defa zikredilmiştir. Bkz. En'âm, 6/86; A'râf, 7/80; Hûd, 11/70, 74, 77, 81, 89; Hicr, 15/59, 61; Enbiya, 21/70, 73; Hacc, 22/43; Şuarâ, 26/160, 161, 167; Neml, 27/54, 56; Ankebut, 29/26, 28, 32, 33; Sâffat, 37/133; Sâd, 38/13; Kaf, 50/13; Kamer, 54/33, 34; Tahrim, 66/10.

⁸⁰ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, I, 90.

⁸¹ Ankebût, 29/26.

⁸² Bkz. Taberî, **Târîhu'r-Rusul ve'l-Mülûk**, Dâru't-Türâs, Beyrut h.1387, I, 292-293.

⁸³ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, I, 118.

⁸⁴ Bkz. İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, I, 106; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr İsmail b. Ömer el-Kureşî el-Basrî ed-Dımaşkî, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Dâru ihyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1988, I, 203.

Lût Kavmi'nin erkekleri kadınlarla evlenmeyi de bırakmışlardı.⁸⁵ Kur'ân-ı Kerîm'in çeşitli yerlerinde bu sapık kavmin macerası ve sonunda helâk edilişi anlatılmıştır.⁸⁶

Hz. Lût, "Şüphesiz ki ben size (gönderilmiş) emin bir peygamber'im! Artık Allah'tan korkunuz ve bana itaat ediniz! Ben, buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim mükâfatım âlemlerin Rabb'inden başkasına ait değildir. Siz Rabb'inizin sizin için yarattığı eşlerinizi bırakıp da, insanların içinden erkeklere mi gidiyorsunuz? Hayır, (siz helâlden harama) tecavüz eden bir kavimsiniz!"⁸⁷ "Siz, sizden önce âlemlerden hiçbirinin yapmadığı hayasızlığı mı yapıyorsunuz?"⁸⁸ "Siz mutlaka erkeklere gidecek, yol kesecek, toplantı yerinde meşrû olmayanı yapıp duracak mısınız?"⁸⁹ diyerek onları, yaptıkları bu iğrenç fiilden vazgeçirmeye çalışıyordu. Onlar ise Hz. Lût'a: "Sen vazgeçmezsen, and olsun ki mutlaka (bu memlekette kovulup) çıkarılanlardan olacaksın"⁹⁰ ve birbirlerine: "Lût hanedanını memleketinizden çıkarınız! Çünkü onlar temizliğe zorlayan insanlardır"⁹¹ derlerdi.

Allah bu pislği işleyen iğrenç kavmin helâki için Cebrâil (a.s.), Mikâil (a.s.) ve İsrâfil (a.s.)'ı yakışıklı ve aydın yüzlü genç erkekler kılığında gönderdi. Hz. Lût elçi melekleri, melek olduklarını bilmeksizin gizlice evine aldı ve misafir etti. Çünkü yabancı erkekleri, ağırlama bahanesiyle tuzağa düşürmek isteyen zorba kavmi, onu erkek misafir kabul etmekten menetmişlerdi. Ne var ki bu durumu Hz. Lût'un bedbaht karısı gidip kavmine haber vermişti.⁹²

Hz. Lût, misafirlerine zarar geleceği endişesiyle son derece sıkılmış ve bu sıkıntısını "bu çetin bir gündür!"⁹³ diyerek ifade etmiştir. Bir müddet sonra kavmi sevinerek geldiler.⁹⁴ Hz. Lût: "Bunlar benim misafirlerimdir. Beni onların yanında rüsvay etmeyiniz! Allah'tan korkunuz! Beni tasalandırmayınız! Eğer (dediğinizi) yapıcılar iseniz işte kızlarım! Sizin için onlar daha temizdir"⁹⁵ dedi.⁹⁶ Kavmi ise Hz. Lût'a: "Sen de

⁸⁵ Bkz. A'raf, 7/80-81.

⁸⁶ Bkz. A'raf, 7/80-84; Hûd, 11/77-84; Hicr, 15/59-77; Şuarâ, 26/161-174; Ankebût, 29/28-35; Neml, 27/54-58; Kamer, 54/33-39.

⁸⁷ Şuarâ, 29/161-166

⁸⁸ A'raf, 7/80.

⁸⁹ Ankebût, 29/28.

⁹⁰ Şuarâ, 26/167.

⁹¹ Neml, 27/56.

⁹² İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, I, 118-120.

⁹³ Bkz. Hûd, 11/77.

⁹⁴ Bkz. Hicr, 15/67.

⁹⁵ Hicr, 15/68-71.

bilirsin ki, bizim senin kızlarıyla bir ilgimiz yoktur ve sen bizim ne istediğimizi gâyet iyi biliyorsun"⁹⁷ diyerek cevap vermişti.

Hiz. Lût'un öfkesi, kavminin bu tutumuna karşı, "إِنِّي لِعَمَلِكُمْ مِّنَ الْفَالِينَ" : Şüphesiz ki ben, sizin bu amelinize şiddetle, yürekte buğz - nefret edenlerdenim"⁹⁸ ifadesiyle belirtilmiştir. Nitekim böyle iğrenç bir fiile karşı değil bir peygamber fıtratı selim olan hiçkimsenin kayıtsız kalması mümkün değildir. Âyette geçen ve "şiddetle, yürekte buğz-nefret edenler"⁹⁹ anlamında olan "فَالِينَ" kelimesi "فَلِي" kökünden ism-u fail durumdadır. Bu ifadeden, Hiz. Lût'un dışında aynı şekilde o amelden iğrenip öfkelenen başkaları da olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu ifade, livata fiilinin insanlar tarafından şiddetle bugzedilmesi gereken bir amel olduğuna da işaret etmektedir.¹⁰⁰ "فَلِي" öyle bir öfkedir ki adeta ciğeri ve kalbi kavurur.¹⁰¹ Söz konusu haram fiile karşı duyulan bu çeşit bir öfkenin zikredilmesi onun büyük günahlardan olduğuna işaret eder.¹⁰² "عَمَلِكُمْ" : sizin ameliniz" ifadesi ise, livata fiilinin o toplumun meşhur adetlerinden olduğuna işaret etmektedir.¹⁰³

c- Hiz. Yûnus (a.s.)'un Öfkesi

Musul Bölgesi'nin Ninova şehrinden olan Hiz. Yûnus, Kur'ân'da "balık sahibi" anlamına gelen "ذَا النُّونِ"¹⁰⁴ ve "صَاحِبِ الْحُوتِ"¹⁰⁵ isimleriyle de anılır.¹⁰⁶ Nüfusu yüz binden fazla olan¹⁰⁷ kavmi, putlara tapmaktan vazgeçip tövbe etsinler ve Allah'ın birliğine

⁹⁶ Genel kanaate göre âyette geçen "بناتي - kızlarım" tabirinden maksat, kavmin genç kızlarıdır. Hiz. Lût diğer bütün peygamberler gibi kendi ümmetinin manevi babası durumunda olduğu için bölge halkının kızlarına "kızlarım" demiş, bu çirkin fiil ve cinsel sapkınlık yerine kadınlarla evlenip iffetli olmalarını tebliğ etmiştir. Bkz. Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mesûd b. Muhammed b. el-Ferrâ el-Bağavî, **Meâlimu't-Tenzil fi Tefsîri'l-Kur'ân**, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1998, II, 459; Celâlüddin Abdurrahman es-Suyûtî, **ed-Dürri'l-Mensûr**, Dâru'l-Fikr, Beyrut tsz., IV, 457; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'ân Dili**, Azim Dağıtım, İstanbul tsz., IV, 555.

⁹⁷ Hûd, 11/79.

⁹⁸ Bkz. Şuara, 26/168.

⁹⁹ Râzî, **Mefâtih**, XXIV, 526; el-Kâdi Nâsirüddîn Ebî Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirazî el-Beydâvî, **Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl**, Dâru İhyai't-Türâs, Beyrut, 1997, IV, 148.

¹⁰⁰ Ebû Hayyân Muhammed Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân Esîrüddin el-Endelûsî, **el-Bahru'l-Muhîd fi't-Tefsîr**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1999, VIII, 184.

¹⁰¹ Râzî, **Mefâtih**, XXIV, 526; Nesefî, **Medârik**, II, 578.

¹⁰² Nesefî, **Medârik**, II, 578.

¹⁰³ el-Beydâvî, **Envâru't-Tenzil**, IV, 148.

¹⁰⁴ Enbiya, 21/ 87.

¹⁰⁵ Kalem, 68/ 48.

¹⁰⁶ Hiz. Yûnus'un ismi Kur'ân-ı Kerîm'de 4 defa zikredilmektedir. Bkz. Nisa, 4/163; En'âm, 6/86; Yûnus, 10/98; Sâffat, 37/139.

¹⁰⁷ Bkz. Saffat, 37/ 147.

inansınlar diye peygamber olarak görevlendirilmiştir. Bazı rivayetlere göre Hz. Yûnus, kavmini otuz üç yıl Allah'a iman ve ibadete davet ettiği halde, kendisine sadece iki kişi iman etmiştir.¹⁰⁸

Hz. Yûnus, kavminin imana gelmesinden ümidini kesince onların aleyhinde dua etmişti. Ona, kavmini kırk gün daha imana davet etmesi emredilerek, küfürde direndikleri takdirde üzerlerine azap gönderileceği vahyedildi. Bunun üzerine tebliğe devam eden Hz. Yûnus otuz yedinci günün sonunda kavmine, üç güne kadar azap geleceğini ve bu durumun alametlerini bildirmişti, kırkıncı gece bazı alametleri görünce de içlerinden çıkıp gitti. Ninova halkı kırkıncı günün sabahı uyandıklarında, simsiyah dumanlar çıkaran azap bulutlarının kendilerini bürüdüğünü gördüler ve helâk edileceklerini anlayıp tövbe ettiler. Bunun üzerine tövbeleri kabul edildi ve üzerlerine çöken azap kaldırıldı.¹⁰⁹

Hz. Yûnus, içlerinden çıktıktan sonra kavminin helâk haberini bekliyordu. Onlara vadettiği azabın gelmediğini anlayınca, yalancı durumuna düştüğünü düşündü. Onun kavminde, yalancılık ölümle cezalandırılırdı. Nihayet "vallahı ben hiçbir zaman onların yanına bir yalancı durumuna düşmüş olarak dönmem" diyerek kızgın bir halde çekip gitti.¹¹⁰ Bu durum Kur'ân-ı Kerim'de şöyle açıklanır: " وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاصِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ يَنْجُوهُ عَلَيْهِ فَتَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ Zennûn'u da an! Hani o kızarak gitmiş, bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı zannetmişti.¹¹¹ Nihâyet karanlıklar içinde, 'Senden başka İlah yoktur, Senin şanın yücedir, ben zalimlerden oldum!' diye yalvardı."¹¹² Buradaki "الظُّلُمَاتِ" ifadesi, şiddetli karanlığı, balığın karnını, denizin ve geçen karanlıklarını ifade etmektedir.¹¹³

¹⁰⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 329.

¹⁰⁹ Bkz. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 329. Allah'ın göndermiş olduğu azap alametleri ortaya çıktıktan sonra affedilen tek kavim Hz. Yûnus'un kavmidir. Kur'ân-ı Kerim'de bu durum, " فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةً فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمٌ " : يُؤْتَسُ لَمَّا أَمَنُوا كَتَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ جِينٍ kendine bir fayda verseydi! Yalnız Yûnus'un kavmi müstesna. İnanınca, dünya hayatında onlardan rüsvaylık azabını kaldırmış ve onları bir süre daha yaşatmışık" ayetiyle ifade edilmiştir. (Yûnus, 10/ 98.)

¹¹⁰ Bkz. Taberi, *Câmiu'l-Beyân*, XV, 210; XVIII, 513; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 172.

¹¹¹ Hz. Yûnus'un, sıkıştırmayacağı konusundaki zannı, Allah'ın böyle bir imtihanı takdir etmesi açısından yoksa O'nun kudreti açısından değildi. Nitekim bir peygamberin Allah'ı aciz zannettiği düşünülemez. Bkz. Râzi, *Mefâtih*, XXII, 178-180.

¹¹² Enbiya, 21/ 87.

¹¹³ el-Ferrâ, Ebû Zekeriyya Yahya b. Ziyad b. Abdillâh ed-Deylemî, *Meâni'l-Kur'ân*, Dâru'l-Misriyye, Mısır tsz., II, 209; Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâturîdî, *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2005, VII, 370; Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, IV, 59.

Hız. Yûnus'un, kavmini terkettikten sonraki serüveni Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle anlatılır: "Şüphesiz Yûnus da gönderilen peygamberlerdendi. Hani bir vakit dolu gemiye kaç(ıp sığın)mıştı. (Gemidekilerle) karşılıklı kurâ çektiler de kaybedenlerden oldu. Kendini kınayıp dururken onu bir balık yutuverdi. Eğer o tesbih edenlerden olmasaydı, tekrar diriliş gününe kadar (balığın) karnında kalacaktı. Derken Biz onu ağaçsız çıplak bir sahile attık, o hasta (halsiz, bitkin) bir halde idi. Üzerine (gölge yapsın diye) yaktın cinsinden (sık ve geniş yapraklı kabak ya da sarmaşıkgillerden) bir bitki bitirdik."¹¹⁴ Diğer bir âyette, "لَوْلَا أَنْ تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّهِ لَنُبِدَّ بِالْعُرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ : Eğer Rabb'inden ona bir nimet yetişmemiş olsaydı, mutlaka kınanmış bir halde ıssız bir diyara atılacaktı"¹¹⁵ buyrulur.

Hız. Yûnus'un kavmini terketmesi, onların küfür ve isyanına Allah için duyduğu öfkeden kaynaklanmıştı.¹¹⁶ Tebliğ vazifesinin müspet neticeye ulaşması şüphesiz bir peygamber için önemli meseledir. Onların küfürdeki direnç ve ısrarından usanan¹¹⁷ Hız. Yûnus'un kavmine duyduğu öfke ise, ulaşmak istediği hedeften geri bırakılan her bireyde ortaya çıkması muhtemel olan bir duygudur.¹¹⁸ Âyette geçen "مُعَاضِبٌ" kelimesi "gadap etmiş, kızgın, öfkeli" gibi anlamlar taşımaktadır.¹¹⁹ Onun, mizaç itibariyle çok sabırlı olmadığı da bize ulaşan rivâyetler arasındadır.¹²⁰ Nitekim sabretmesi ve hicret için Rabb'inden izin beklemesi gerekirken acele edip görev yerinden ayrılmıştır.¹²¹ Keza Hız. Peygamber'e hitaben: "فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَى وَهُوَ مَكْظُومٌ : Sen Rabb'inin

¹¹⁴ Saffat, 37/ 139-146. (Hız. Yûnus'un, kavmini terkettikten sonra bindiği gemi denizin ortasında durmuştu. Gemiciler böyle bir durum olduğunda, gemide seyyidinden kaçmış bir köle olduğuna inanırlardı. Kura çekildi ve Hız. Yûnus'a isabet edince, üç veya dört defa tekrarladılar. Her defasında ona çıkınca neticede denize atıldı. Bazı rivâyetlere göre Hız. Yûnus Rabbine karşı uygun olmayan bir davranışta bulunduğunu itiraf ederek kendini denize attı. Allah'ın emriyle balık onu yutuverdi. "لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ" diyerek münâcata devam eden Hız. Yûnus'un, balığın karnında üç, yedi, yirmi veya kırk gün kaldığı rivâyet edilir. Neticede Allah'ın emriyle hasta ve halsiz bir vaziyette ağaçsız bir sahile atılmış, yattığı yerde de üzerine gölge etsin diye kabakgillerden olduğu söylenen gövdesiz geniş yapraklı bir bitki çıkıvermişti. Bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXI, 107-114; Bağavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, IV, 47-48; Nesefî, *Medârik*, III, 136; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru't-Taybe, 1999, VII, 38-40; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VII, 121.

¹¹⁵ Kalem, 68/ 49.

¹¹⁶ Bazı rivâyetlerde onun, Rabb'ine kızıp gittiği söylenmiştir. (Bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVIII, 511.) Râzî, önemli müfessirlerin birçoğunun da bu görüşte olduğunu belirttikten sonra kendi kanaatini, böyle bir durumun peygamberler hakkında caiz olmayacağı şeklinde açıklar. Yani, Allah'ın fiil ve tasarruflarına itiraz etmek cahillerin işidir ve ismet sıfatına sahip peygamberler böyle bir yanlışa düşmekten münezzehtir. (Bkz. er-Râzî, *Mefâtih*, XXII, 179-180)

¹¹⁷ el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, IV, 59.

¹¹⁸ Bkz. Kasapoğlu, *Kur'ân Psikoloji Atlası-II*, s. 471.

¹¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I, 648-649; Ahmed Muhtar Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu'l-Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, Alemu'l-Kütüb 2008, II, 1624.

¹²⁰ Bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVIII, 513; Bağavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, III, 314.

¹²¹ Bkz. er-Râzî, *Mefâtih*, XXII, 178-180; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, IV, 59; Nesefî, *Medârik*, II, 417; Yazır, *Hak Dini*, VI, 451.

hükümünü sabırla bekle. Balık sahibi (Yûnus) gibi olma. Hani O, dertli dertli (öfkesini yutkuna yutkuna) niyâz etmişti”¹²² âyeti de onun bir nevi sabırsızlık göstermiş olduğunu teyit etmektedir. Ayrıca bu âyetler, sabır ile öfke arasında önemli bir ilişki olduğunu da vurgulamaktadır.

d- Hz. Mûsa (a.s.)’nın Öfkesi

Semavi dört kitaptan biri olan Tevrat Hz. Mûsa’ya verilmiş, ondan sonra Hz. İsa’ya kadar gönderilen Hz. Davud dışındaki bütün peygamberler onun şeriatını yayma ve tatbikle görevlendirilmiştir.¹²³ Otuz dört ayrı sûrede 136 defa zikredilen¹²⁴ ve kendisiyle ilgili hadîseler anlatılan Hz. Mûsa, Kur’ân-ı Kerîm’de adı en çok geçen peygamberdir. Burada, konumuzla ilgili olarak onun Kur’ân’da kısaca edilen öfkesine değineceğiz. Kur’ân’da, öfke reaksiyonunun insan ve davranışı üzerinde meydana getirmiş olduğu etki Hz. Mûsa’nın şahsında tasvir edilmiştir.¹²⁵

Hz. Mûsa Mısır’dayken Allah’ın emrine istinâden İsrailoğulları’na İlahî mesajları içeren bir kitap getirmeyi vadedmişti. Firavun ve kavmi helâk edilince, İsrailoğulları Hz. Mûsa’nın vadedtiği kitabı istediler. Zira onların bir kitabı ve şeriatı yoktu. Hz. Mûsa da bunu Rabb’inden istemiş ve ona Tûr Dağı’nda ibadet ve münâcâta bulunması emredilmişti.¹²⁶ Daha önce Hz. Mûsa Firavun’a tebliğ ederken Allah’tan, kardeşi Hârûn’u kendine yardımcı olarak istemiş¹²⁷ ve bu isteği kabul edilmişti. Tûr’a giderken de aynı şekilde Hz. Hârûn’u İsrailoğulları’nın başında kendi yerine vekil olarak bırakmış, onlara Tûr’da otuz gece kaldıktan sonra döneceğini söylemişti. Ne var ki onun verdiği bu söz vahye dayanmıyordu. Hz. Mûsa Tûr’a çıktıktan sonra orada kırk gün kalmış, bu süre zarfında da Rabbi onunla tekellüm etmiş ve emirlerini bildirmişti. Öte yandan Hz.

¹²² Kalem, 68/48.

¹²³ Bkz. Abdullah Aydemir, **İslami Kaynaklara Göre Peygamberler**, Türkiye Diyanet Vakfı yay. Ank. 1996, s. 113.

¹²⁴ Bkz. Bakara, 2/51, 53, 54, 55, 60, 61, 67, 86, 92, 108, 136, 246, 248; Âl-i İmrân, 3/84; Nisa, 4/153, 164; Mâide, 5/20, 22, 24; En’âm, 6/84, 91, A’râf, 7/103, 104, 115, 117, 122, 127, 128, 131, 134, 138, 142, 143, 144, 148, 150, 153, 155, 159, 160; Tevbe, 9/110; Yûnus, 10/75, 77, 80, 81, 83, 84, 87, 88; Hûd, 11/17, 96; İbrahim, 14/5, 6, 8; İsrâ, 17/2, 101; Kehf, 18/60, 66; Meryem, 19/51; Tâ-Hâ, 20/9, 11, 17, 19, 36, 40, 49, 57, 65, 67, 70, 77, 83, 86, 88, 91; Enbiya, 21/48; Hacc, 22/44; Mü’minûn, 23/45, 49; Furkan, 25/35; Şuarâ, 26/10, 43, 45, 48, 52, 61, 63, 65; Neml, 27/7, 9, 10; Kasas, 28/3, 7, 10, 15, 18, 19, 29, 30, 31, 36, 37, 38, 43, 44, 48, 76; Ankebut, 29/39; Secde, 32/23; Ahzab, 33/7, 69; Sâffat, 37/114, 120; Mü’min, 40/23, 26, 27, 37, 53; Fussilet, 41/45; Şûra, 42/13; Zuhruf, 43/46; Ahkâf, 46/12, 30; Zâriyât, 51/38; Necm, 53/36; Saff, 61/4; Nâziat, 79/15; A’lâ, 87/19.

¹²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kasapoğlu, **Kur’ân Psikoloji Atlası-II**, s. 464-471.

¹²⁶ İbnü’l-Esîr, **el-Kâmil**, I, 164-165.

¹²⁷ Tâ-Hâ, 20/29-30.

Mûsa, otuz günün sonunda geri dönemeyince Sâmirî söylenmeye ve toplumu ifsat etmeye başlamıştı.¹²⁸ Şöyle ki:

İsrailoğulları Mısır'dan ayrılırken Firavun Hanedanı'ndan ve Kibtîlerden emanet olarak bazı süs eşyaları almışlardı. Bu eşyalar, Firavun hanedanı helâk edilince İsrailoğulları'na kalmıştı. Hz. Hârûn bu eşyaların ganimet olduğunu ve kendilerine helal olmadığını biliyordu. İsrailoğulları'na onları bir çukura gömmelerini, Hz. Mûsa döndükten sonra eğer onları helal kılsa o zaman kullanmalarını söylemişti. Samirî ise bu zinet eşyalarını eriterek böğürme sesi çıkaran bir buzağı heykeli yapmıştı. Hz. Cebrail Hz. Mûsa'yı Tûr'a götürmek için geldiği zaman, onun atının bastığı yerden bir miktar toprağı da bu heykelin hammaddesi olan eriyiğin içine karıştırmıştı.¹²⁹ Samirî'nin bu durumu "Derken onlar için, böğürmesi olan bir buzağı heykeli çıkardı. Bunun üzerine, 'İşte bu, sizin de, Mûsa'nın da tanrısıdır fakat o unuttu' dediler"¹³⁰ âyetiyle anlatır.¹³¹ Neticede buzağı heykeline tapmaya başladılar.

Hz. Mûsa Tûr Dağı'ndan dönerken, kavminin buzağıya taptığından haberi vardı çünkü Allah bu durumu kendisine bildirmişti.¹³² Sonrası Kur'ân'da şöyle özetlenir: "Bunun üzerine Mûsa, öfkeli ve üzüntülü olarak kavmine döndü. Ey kavmim! Rabbiniz size güzel bir vaatte bulunmamış mıydı? Şu halde size zaman mı çok uzun geldi, yoksa Rabb'inizden bir gazabın üzerinize inmesini mi istediniz ki bana olan vaadinizden döndünüz? dedi."¹³³ Hz. Mûsa burada kavmine karşı pasif öfke göstermiş, incindiğini sözlü olarak açıklamış ve onları kınamıştır. Nitekim hem risalet görevinin gereği hem de daha ağır sonuçları doğurabileceği endişesiyle kavmini karşısına alıp onlara saldırganca tepkiler gösterecek konumda değildi.¹³⁴

Aynı süreci özetleyen diğer bir ayette ise Hz. Mûsa'nın aktif öfkesine ve bunun sonucunda Tevrat levhalarına ve kardeşi Hz. Hârûn'a yönelen fiili tepkilerine vurgu

¹²⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 88.

¹²⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 89.

¹³⁰ Tâ-Hâ, 20/ 88: "فَأَخْرَجَ لَهُمْ عَجَلًا جَسَدًا لَهُ خُورٌ فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَى قَتَلْتُمُوهُ"

¹³¹ Âyette geçen "نَسِيَ: unuttu" değişik şekillerde anlaşılmıştır. Eğer bir önceki cümlenin bittiği ve bu kelimenin Allah'ın sözünün başlangıcı olduğu kabul edilirse ifade, "Sâmirî Rabb'ini unuttu ve zahirî imanı terk etti" veya "Sâmirî buzağının ilah olamayacağına dair delilleri unuttu" şeklinde anlaşılır. Sâmirî'nin sözü olarak kabul edildiğinde ise, "Mûsa Rabb'ini unuttu ve Tûr'da onu aramaya gitti" anlamı çıkar. Bkz. Nese-fi, *Medârik*, II, 379.

¹³² Bkz. Tâ-Hâ, 20/85; Ebû Muhammed İbn Atıyye Abdülhak b. Galib b. Abdurrahman b. Temâm el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitâbi'l-Aziz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000, II, 456.

¹³³ Tâ-Hâ, 20/ 86: "فَرَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ يَا قَوْمِ أَلَمْ يَعْبُدُوا لَكُمْ رُبُّكُمْ وَعَدَا حَسَنًا أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَخْلَقْتُمْ مَوْعِدِي"

¹³⁴ Bkz. Kasapoğlu, *Kur'ân Psikoloji Atlası-II*, s. 465.

yapılmıştır: “ وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِنْ بَعْدِي أَعَجَلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ وَأَلْقَى الْأَلْوَاخَ وَأَخَذَ : بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ قَالَ ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضَعُّفُونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْأَعْدَاءَ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ : Mûsa, kızgın ve üzgün bir halde kavmine dönünce, ‘Benden sonra ne kötü halefler oldunuz! Rabb’inizin emrini beklemeyip de acele mi ettiniz?’ dedi. Tevrat levhalarını yere attı ve kardeşinin (Hârun’un) başını tutup kendine doğru çekmeye başladı. (Kardeşi): ‘Ey Anam oğlu! Bu kavim beni cidden zayıf gördüler ve neredeyse beni öldüreceklerdi. Sen de düşmanları bana güldürme ve beni bu zalim kavimle bir tutma!’ dedi”¹³⁵

Hz. Mûsa’nın Hz. Hârun’a gösterdiği öfkeyle dolu tepkiye sebep olan şeyin muhtemel bir tedbirsizlik olduğu anlaşılmaktadır. Tevrat levhalarını yere atması ise, öfkenin başka nesnelere yönelmesine tipik bir örnektir. Zira o, elindeki levhalara değil kavmine öfkelenmiştir.¹³⁶ Hz. Hârun, kendisine verilen görevi yapmaya çalıştığını fakat onlara güç yetiremediğini ifade etmiştir. Hz. Mûsa’nın son derece üzgün olduğu da yine bu âyetlerden anlaşılmaktadır. “عَضْبَانَ أَسِفًا” ifadesindeki *esef*’in, şiddetli gadab,¹³⁷ gadabın daha ötesinde şiddet anlamını içerdiği, bir yönüyle *gadabı* diğer yönüyle *hüzünü* belirttiği söylenmiştir.¹³⁸ Vahidî’nin, “gadab hüzünden, hüzün ise gadaptandır” tespitini nakleden Râzî, bu iki görüşün birbirine yakın olduğunu belirtir.¹³⁹

Âyette geçen “benden sonra ne kötü halefler oldunuz”¹⁴⁰ hitabının, Hz. Mûsa’nın vekili makamında oldukları halde buzağıya tapanlara engel olamadıkları için Hz. Hârun’a ve beraberindeki müminlere yöneltilmiş olabileceği ifade edilmiştir.¹⁴¹ Hz. Mûsa mizaç olarak sert ve şiddetliydi,¹⁴² levhaları atması ise hamiyet-i diniyesinden kaynaklanan şiddetli kızgınlığındandı.¹⁴³ Diğer bir açıdan, onun levhaları yere atması,

¹³⁵ A’raf, 7/ 150.

¹³⁶ Kasapoğlu, **Kur’ân Psikoloji Atlası-II**, s. 466. (Hz. Mûsa hadîseyi, otuz gün geçer geçmez kavminin onu öldü farzettikleri ve peygamberlerinin ölümlerinden sonra birçok ümmetlerin dinlerini bozduğu gibi, onların da acele edip hemen din değiştirmeye kalktıkları şeklinde değerlendirmiştir. Hz. Mûsa, dinin bizzat temeli olan tevhid inancının böyle kısa bir zamanda sarsıntıya uğraması karşısında, ayrıntılara ilişkin olan Tevrat levhalarını geçici bir süre için bırakarak adeta bir nevi sıkıyönetim ilan etmiştir. Bkz. Yazır, *Hak Dini*, IV, s. 136-137.)

¹³⁷ İbn Kuteybe, **Garîbu’l-Kur’ân**, s. 149; Bağavî, **Meâlimu’t-Tenzil**, II, 235.

¹³⁸ Bkz. Taberi, **Câmiu’l-Beyân**, XIII, 120-121; Râzî, **Mefâtih**, XV, 371.

¹³⁹ Râzî, **Mefâtih**, XV, 371.

¹⁴⁰ Bkz. A’raf, 7/150.

¹⁴¹ Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, **el-Keşşâfu An Hakâiki’t-Tenzil**, Dâru’l-Kitabi’l-Arabî, Beyrut 1985, II, 160-161.

¹⁴² Zemahşerî, **el-Keşşâf**, III, 84; Nesefî, **Medârik**, I, 607.

¹⁴³ Bkz. Beydâvî, **Envâru’t-Tenzil**, III, 35.

öfke kontrolünü muvakkaten kaybettiğini de göstermektedir.¹⁴⁴ Nitekim Tevrat levhaları, onun Allah'tan aldığı mesajları içeren birer mucizeydi. İlahî mesajları içeren bu levhaların öfke sonucu yere atılmasını normal bir tepki olarak değerlendirmek kolay görünmemektedir. Hz. Mûsa'nın daha sonra Hz. Hârun'u saç ve sakalından çekerek azarlaması¹⁴⁵ da bu şiddetli öfkenin devamıdır.

Kur'ân'da Hz. Hârun'un, maruz kaldığı bu fiilî tepkiye karşılık, "Ey annemin oğlu! Saçımı sakalımı çekme! Ben senin 'İsrailoğulları'nın arasına ayrılık düşürdün, sözü mü tutmadın!' demenden korktum"¹⁴⁶ dediği bildirilir. Hz. Hârun, Hz. Mûsa'dan üç yaş büyüktü, yumuşak huylu, tahammüllü ve tatlı sözlüydü. Hz. Mûsa'ya "annemin oğlu" diyerek hitap etmesi ise Hz. Mûsa'nın kendisine yumuşak davranması içindi.¹⁴⁷ Yani Hz. Hârun, "Ey benim anne gibi şefkatli ve merhametli olması gereken sevgili kardeşim" demek istemiştir.¹⁴⁸ Kur'ân'ın bu meyanda bize sunduğu Hz. Hârun modeli, öfkeli kimseyi yatıştırmak için nasıl hitap edilmesi gerektiğine dair son derece güzel bir örnektir. Nitekim bunun en iyi yolu sükûnet ve nezaketi muhafaza etmektir. Kızgın bir kimseye öfkeli davranmak, gerginliği daha da büyütecektir.¹⁴⁹

Hz. Hârun kendi hakkında oluşan ihmal zannını izale etmek için, onları engellemeye gayret ettiğini fakat başaramadığını "neredeyse beni öldüreceklerdi"¹⁵⁰ sözünü ifade etmiştir. O, İsrailoğulları'ndan bir grubun kendisine diğer grubun Sâmiri'ye iltihak etmesinden meydana gelecek bölünmeden, aralarında savaş çıkmasından ve Hz. Mûsa'nın, "İsrailoğulları'nın arasını sen açtın" demesinden korkmuştu.¹⁵¹

Öfkesi geçtikten sonra Hz. Mûsa önce kendi için istiğfar eylemiş, daha sonra kardeşine karşı yaptığı muamelenin, kardeşinin günahından dolayı olmadığını itiraf ederek, ona karşı bir özür dileme ihtiyacı hissetmiştir. Nitekim Hz. Mûsa, aslında buzağıya tapmalarından dolayı kavmine öfkelenmişti ve kardeşi buzağıya tapanlardan değildi. Ona gösterdiği sertlikten dolayı sevinmesi muhtemel düşmanlara karşı, bu sefer sevgi gösterisi sayılacak bir davranışta bulunan Hz. Mûsa, kardeşi için de Allah'tan mağfiret

¹⁴⁴ Bkz. Kasapoğlu, *Kur'ân Psikoloji Atlası-II*, s. 467.

¹⁴⁵ Bkz. Tâ-Hâ, 20/94; Taberi, *Câmiu'l-Beyân*, XVIII, 359; Beydâvi, *Envâru't-Tenzîl*, IV, 37; Neseî, *Medârik*, I, 607.

¹⁴⁶ Tâ-Hâ, 20/94: "قَالَ يَبْنَؤُمْ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَمْ تَرْفُقْ قَوْلِي"

¹⁴⁷ Bkz. Beydâvi, *Envâru't-Tenzîl*, III, 35.

¹⁴⁸ Bkz. Yazır, *Hak Dini*, IV, 137.

¹⁴⁹ Kasapoğlu, *Kur'ân Psikoloji Atlası-II*, s. 440, 469.

¹⁵⁰ A'râf, 7/150.

¹⁵¹ Bkz. Neseî, *Medârik*, II, 380; Yazır, *Hak Dini*, 4, 138.

dilemiştir:¹⁵² “Ey Rabbim, beni ve kardeşimi bağışla, bizi rahmetinin içine al. Zira sen merhametlilerin en merhametlisin! Dedi.”¹⁵³

Hız. Mûsa'nın öfke halinin durulması, “...وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ...”¹⁵⁴ âyetinde, “sus-tu” anlamına gelen “سَكَتَ” fiiliyle ifade edilmiştir. Bunda zarif bir istiâre olduğunu ifade eden müfessirler, gadab denilen öfkenin, adeta Mûsa'nın üzerinde hükmeden ve onu durmadan şiddete sarılmaya teşvik eden bir âmire benzetildiğine dikkat çeker. “Kavmine şöyle de”, “şunu yap”, “kardeşinin başından tut çek” diye emirler veren gadab, Hârûn'un yumuşak başlılığı, ihlası, samimiyeti ve tatlı dili üzerine susuvermiştir.¹⁵⁵

Makalenin sınırlarını da göz önünde tutarak kısaca incelemeye çalıştığımız bu veriler ışığında yapabileceğimiz bazı çıkarımlar sonuç kısmında özetlenecektir.

Sonuç

Öfke hissini de kapsayan “kuvve-i gadabiye” insanın fitratına yerleştirilmiş özelliklerden biridir. İslam ahlâkında kuvve-i gadabiye'nin, başkalarının hukukuna tecavüzle sonuçlanan ifrat derecesi ile korkudan bireysel hakları bile müdafaa edememekle neticelenen tefrit derecesi zemmedilmiştir. Yerinde ve zamanında ancak aşırıya kaçmadan oluşacak muhtemel öfke halleri ise insanlar için günlük hayatın doğal bir parçasıdır. Maruz kalınan olumsuzluklar sonucunda ortaya çıkan, bazen sözlü ve fiili saldırganlığı da içeren bu şiddetli heyecan halinin çeşitli sebepleri ve belirtileri vardır.

Kâinatın ve insan fitratının bir nevi tercümesi olan Yüce Kitabımız'da “öfke”yi ifade etmek üzere; “غضب-gadab”, “كِلَا-kıla”, “غَيْظ-gayz”, “سَخَط-sahat”, “مَقْت-makt” ve “أَسَف-esef” gibi çeşitli kelimeler müştaklarıyla beraber kullanılmıştır.

Kur'ân'da Hz. Nûh, Hz. Lût, Hz. Yûnus ve Hz. Mûsa'nın, doğrudan veya dolaylı olarak kavimlerine duydukları öfkeden bahsedilmiştir. Bu peygamberleri öfkeleniren asıl unsurun, bireysel refleksler değil hukûkullah ve hukûk-u ibad'a yönelik tecavüzler olduğu görülmektedir. Tebliğle görevli olan bu elçilerin, hissettikleri öfke gereği yapmış oldukları fiillerde, masum insanların ve toplumların hukûkunun zayi olmadığı anlaşıl-

¹⁵² Ayrıca bu durum, buzağı heykeline tapan zalimler topluluğuna karşı savaşması gerektiği halde, bunu Mûsa'nın dönüşüne değin geciktirmiş olmasından dolayı onun da istiğfara muhtaç olduğunu göstermektedir. Bkz. Yazır, **Hak Dini**, IV, 138.

¹⁵³ A'raf, 7/ 151: “قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِإِخْوَتِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ”

¹⁵⁴ Bkz. A'raf, 7/ 154: “مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاخَ وَفِي نَسْخَتِهَا هَدَى وَرَحْمَةً لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ”

¹⁵⁵ Bkz. Yazır, **Hak Dini**, IV, 139.

maktadır. Nûh ve Lût kavimleri gibi cezalandırılan toplumlar, başlarına gelen musibetleri kendi fiilleri ile hak etmişlerdir.

Çalışmanın sonucu çerçevesinde günlük hayatımıza da temas eden bazı hususları şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1) Öfke, bütün canlılarda ve peygamberler dâhil bütün insanlarda bulunan duygusal bir tepkidir.
- 2) Gerektiği yer ve zamanda, aşırıya kaçmamak ve kimsenin hukûkuna zarar vermemek kaydıyla öfke duygusu normaldir.
- 3) İslami literatürde "Kuvve-i Gadabiye" çerçevesinde ele alınan bu özelliğin vasat ve kemâl derecesi "şecaat"tir, ifrat ve tefriti ise mezmûm sayılmıştır.
- 4) Allah, kuvve-i gadabiye'yi, insanın zararları kendinden uzaklaştırabilmesi için vermiştir. Dolayısıyla bazı durumlarda öfkelenmek, insan için bir noksanlık değildir.
- 5) Vatana, mala, ırza, namusa v.s. kastedenlere öfkelenmek, hem insanîyetin hem de İslamiyet'in gereğidir. Düşmana karşı duyulan öfkenin, Allah yolunda cihat etmekle olan ilişkisi bu cümledendir.
- 6) Bazı insanlarda öfke duygusu, emsallerine göre daha çabuk ortaya çıkabilir ve daha şiddetli olabilir.
- 7) Peygamberlerin sebepsiz yere veya önemsiz şeyler için öfkelenmedikleri ve masum hukûkları asla zâyi etmedikleri anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, kendileri için zelle sayılabilecek öfke tezahürlerinin vuku bulduğu da görülmektedir.
- 8) Peygamberlerin Allah rızası için öfkelenmelerine hiçbir şey engel olmamıştır. Hz. Nûh ve Hz. Lût örneklerinde görüldüğü üzere bazen en yakın akrabalarının helâk edilenler arasında olması bunun en açık delilidir.
- 9) Hz. Nûh'un, dokuz yüz elli yıl sabırla tebliğ vazifesini yaptığı kavminin hidayete ermeyeceğini vahiyle haber almasından sonra yaptığı beddua esnasındaki öfke halinin, sabırsızlıktan değil İlahî azabın kesinleştiğini öğrenmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.
- 10) Hz. Lût, kavminin iğrenç fiiline karşı şiddetle öfkelenmiştir. Bu durum, İlahî yasaklara muhalefetin yanısıra, insan fıtratına aykırı iğrenç fiil ve dav-

ranışların öfkeyi şiddetlendirdiğine ve bu duyguya nefretle karışık başka bir boyut kazandırdığına dair fikir verici niteliktedir.

- 11) Hz. Yûnus'un bir nevi sabırsızlık sonucu kavmine duyduğu öfke ve sonrasında yaşadığı imtihan hadisesinden, sabrın ve öfkenin ters orantılı olduğu yani biri artınca diğerinin azaldığı anlaşılmaktadır. Yûnus kıssası "öfke ile kalkan zararlar oturur" ve benzeri atasözlerinin İslâmî/Kur'ânî köklerine de işaret etmektedir.
- 12) Hz. Mûsa'nın öfkesi, kısa bir sürede tevhid inancını bırakıp putperestliğe kayan kavmine karşı bir peygamberin duyacağı en tabiî refleks görünümündedir. Bu tepki sözlü/pasif olarak kavmine fiili/aktif olarak Hz. Hârun'a ve Tevrat levhalarına yansımıştır.
- 13) Hz. Hârun'un Hz. Mûsa'yı yatıştırıcı ve nazik bir üslupla karşılayıp durumu izah etmesi, Hz. Mûsa'nın da sakinleşince bir nevi özür mahiyetinde ona dua etmesi günlük hayatımızda bize rehber olacak model davranışlardır.
- 14) Müminler öfke duygusunu yerli yerinde kullanmaya çalışmalı, Hak yolunda zararları def etmek için verilen bu duyguyu, diğer müminleri incitmek, haksızlık ve zulüm etmek gibi fiillere sebep olacak şekilde asla kullanmamalıdır.
- 15) Neticede, öfke hissinin yok edilmesinin gerekmediği böyle bir şeyin mümkün de olmadığı ancak öfkenin kontrol altına alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Makul öfkenin sınırları ise İslam'ın emir ve yasaklarıyla çizilmiş durumdadır.

Kaynakça

- Adler, Alfred, **İnsan Tabiatını Tanıma**, çev. Ayda Yörükhan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1994.
- Ahmed Muhtar Abdülhamid Ömer (v. 1424/2003), **Mu'cemu'l-Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra**, I-IV, Alemu'l-Kütüb 2008.
- Altıntaş, Hayrani, **İnsan Ve Psikoloji**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- Amine Muhammed Nasir, **İbnu'l-Cevziyye Arauhu'l-Kelamiyye Ve'l-Ahlâkiyye**, Daru'ş-Şurûk, Kahire 1987.
- Ateş, Süleyman, **Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri**, I-VI, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988.
- Aydemir, Abdullah, **İslami Kaynaklara Göre Peygamberler**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996.

- el-Bağavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesûd b. Muhammed b. el-Ferrâ (v. 510/ 1116), **Meâlimu't-Tenzil fî Tefsîri'l-Kur'ân**, I-V, thk. Abdürrezzak el-Mehdî, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1998.
- el-Beydâvî, el-Kâdî Nâsırüddîn Ebî Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirazî (v. 685/1286), **Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl (Tefsîru'l-Beydâvî)**, I-V, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî, Dâru İhyâi't-Türâs, Beyrut, 1997.
- Bilmen, Ömer Nasuhi (v. 1971), **Ahlâk Dersleri**, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1966.
- Çankı, Mustafa Namık, **Büyük Felsefe Lugatı**, I-III, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1954.
- Çantay, Hasan Basri (v. 1954), **Kur'ân-ı Hakim ve Meâl-i Kerim**, I-III, Risale Yayınları, İstanbul 1993.
- Ebû Hayyân, Muhammed Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân Esîrüddin el-Endelûsî (v. 745/ 1345), **el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr**, I-X, thk. Sıdkı Muhammed Cemil, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1999.
- Ebû'l-Muzaffer es-Sem'ânî, Mansur b. Muhammed b. Abdilcebbar İbn Ahmed et-Temîmî (v. 489/ 1095), **Tefsîru'l-Kur'ân**, I-VI, Dâru'l-Vatan, Riyad 1997.
- el-Ferrâ, Ebû Zekeriyya Yahya b. Ziyad b. Abdillâh ed-Deylemî (v. 207/ 823), **Meâni'l-Kur'ân**, I-III, thk. Ahmed Yusuf Necatî- Muhammed Ali Neccar- Abdülfettah İsmail eş-Şelbî, Dâru'l-Mısıriyye, Mısır tsz.
- el-Firuzabadi, Mecdüddin Ebû Tâhir Muhammed b. Yakub (v. 817/ 1414), **el-Kamûsu'l-Muhît**, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2005.
- Halil b. Ahmed, Ebû Abdurrahman el-Ferâhîdî el-Basrî (v. 170/ 786), **Kitabu'l-Ayn**, I-VIII, thk. Mehdi el-Mahzumi / İbrahim es-Samrâî, Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut tsz.
- Hançerlioğlu, Orhan, **Ruhbilim Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988.
- İbn Atıyye el-Endelûsî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib b. Abdurrahman b. Temâm (v. 542/ 1147), **el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz**, I-V, thk. Abdüsselam Abdüşşafî Muhammed, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- İbnü'l-Esîr el-Cezerî, Mecdüddin Ebû's-Suâdât el-Mubarek b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed İbn Abdülkerim eş-Şeybânî (v. 630/ 1233), **el-Kâmil fi't-Tarih**, I-X, thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut 1997.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureşî el-Basrî ed-Dımaşkî (v. 774/ 1373), **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, I-VIII, thk. Sami b. Muhammed Selâme, Dâru't-Taybe, 1999.
- , **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, thk. Ali Şîrî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1988. I-XIV.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî (v. 276/ 889), **Garîbu'l-Kur'ân**, thk. Said el-Lihâm, y.y., tsz.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim b. Ali Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn el-Ensârî er-Ruveyfaî el-İfrîkî (v. 711/ 1311), **Lisânu'l-Arab**, I-XV, Dâru's-Sadır, Beyrut 1992.
- İmam Gazâlî, Ebû Hamîd Muhammed b. Muhammed (v. 505/ 1111), **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**, I-IV, Dâru'l-Marife, Beyrut, tsz.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, **Kur'ân Psikoloji Atlası-II**, Kendini Bilmek Yayınları, Malatya 2012.
- el-Kâsımî, Muhammed Cemâlüddin b. Muhammed Saîd b. Kâsım el-Hallâk (v. 1332/ 1914), **Mehâsinü't-Te'vîl**, I-IX, thk. Muhammed Basil Uyûn es-Sûd, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. bs. Beyrut 1997.
- Köksal, Asım, **Peygamberler Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003.
- Mahmesani, Subhi, **ed-Deaimü'l-Hulkiyye li'l-Kavanini's-Şer'iyye**, Daru'l-İlm, Beyrut 1979.
- el-Mâturîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud (v. 333/ 944), **Te'vîlâtü Ehli's-Sünne**, I-X, thk. Mecdî Baslûm, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2005.

- el-Mâverdü, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Bağdâdî (v. 450/1059), **en-Nüket ve'l-Uyûn**, I-VI, thk. Seyyid b. Abdilmaksûd b. Abdirrahim, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut tsz.
- Morgan, C. T., Psikolojiye Giriş, çev. Heyet, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları, Ankara 1980.
- en-Nesefî, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Hâfızuddîn (v. 710/1310), **Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl**, I-III, thk. Yusuf Ali Bedîvî, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut 1998.
- Pazarlı, Osman, İslam'da Ahlâk, Remzi Kitabevi, İstanbul 1980.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed (v. 502/1108), el-Müfredât Fî Garîbi'l-Kur'ân, thk. Safvan Adnan ed-Dâvudî, Dâru'l-Kalem/ Dâru's-Şâmiye, Beyrut, 1992.
- er-Râzî, İmam Fahrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Hüseyin et-Teymî (v. 606/1209), **Mefâtihu'l-Gayb**, I-XXXII, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1998.
- Seyyid Kutub, İbrahim Hüseyin eş-Şarbî (v. 1967), **Fî Zılâli'l-Kur'ân**, çev. Hikmet Yayınevi, İstanbul 1968.
- es-Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman (v. 911/1505), **ed-Dürrü'l-Mensûr**, I-VIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut tsz.
- et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed İbn Cerîr (v. 310/922), **Câmiu'l-Beyân Fî Te'vîli'l-Kur'ân**, I-XXIV, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetü'r-Risale, I. bs. Beyrut 2000.
- , **Târîhu'r-Rusul ve'l-Mülûk (Târîhu't-Taberî)**, I-XI, Dâru't-Türâs, Beyrut h.1387.
- Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu, I-II, Ankara 1988.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (v. 1942), **Hak Dini Kur'ân Dili**, I-X, Azim Dağıtım, İstanbul tsz.
- Yeğîn, Hüseyin İ., "Öfke Duygusu ve Dini Açından Başedebilme Yolları", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Yıl: 2010, C. 10, S. 2., ss. 235-258.
- ez-Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzak el-Hüseyin Ebû'l-Feyz Murtazâ (v. 1205/1790), **Tâcu'l-Arûs**, I-XL, Dâru'l-Hidâye, tsz.
- ez-Zemaşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer (v. 538/1143), **el-Keşşâfu An Hakâiki't-Tenzîl**, I-IV, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut 1985.
- Zeynüddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebû Bekir el-Hanefî (v. 666/1268), **Muhtâru's-Sihah**, thk. Yusuf Şeyh Muhammed, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1999.